

Şaheserler Seslenirse :

"KAPALI ÇARŞININ ROMANI"

Halil İbrahim GÖKTÜRK

Çarşı'da Esir Pazarları :

Kapalı Çarşı, kapalı kutu" demiş, yapmacıksız ozan Orhan Veli.. Günyüzünü, gökyüzünü görmeyen köşeleriyle.. Hani onun içinde öbek, öbek kadın-erkek satılan esir pazarlarının da kurulduğunu bilir misiniz? Sıram, sıram dizili yabancı dilberleri, ak-karaderili insancıklarıyla.. Çoğunun dışa yansımayan içduyguları, kırılmaz karayazgılarıyla.. Dahası, tutsak kubbelerinde çinlarmış: "Nola, akçe candan ve canan'dan yeg değildir." diye alıcılarının... Hele tarihçi Lâtifi bu konuda der ki :"

"Vası-ı dilberdir heman dünya meta'ından garaz,

Yoksa aşk ehli ne aldı sattı bu bazar'da??"
O bazar, bu pazar'dır işte... Tâ ki sürmüş Abdülmecid'in 1847'li fermanınca yasaklanadek.. Bugün ulaştığımız insancil görüşlerle bize garip, yabansıl geliyor. Ama Mısır, Roma, Bizans, Osmanlı ve ötekilerdenberi hiç yadırganmadan, doğalmışcasına geçerli süregelmiş. Artık tarihin değeryargıları ancak kendi koşulları içinde birer gerçek ve geçerli olaylardır. Belki günümüzde nice değer yargısı vardır ki yarınki kuşaklara nasıl bir utanç nedeni olacaktır? Bilemeyiz.. Örneğin Atom, nötron ve benzeri bombalar gibi...

Önceleri bu çarşının çekirdeğini oluşturan iki taş bedesten vardı: 1 — İç Bedesten (*Bedestan'ı Atik, Cevahir Bedesteni de derler*) 2 — Sandal Bedesteni (*Bedestani Cedit*) Şimdiki Belediye *Artırma Salonu*... Bu yapıların Bizans'dan mı kaldığı, yoksa Fatih'den sonra mı yapıldığı kesinkes belli değil. Türlü yazıtlar var, söylen-tiler olduğunca... Ama bu iki bina odağında türediği belli... Çevresindeki çarşının gelişerek imar olunması Fatihle başladığından şüphemiz yok. Çünkü ilk vakfiyeler, taşınmaz malların varlık ve mülkiyetini yine ilk kez Fatih'in mühür ve imzasına bağlamışlar. Fetih'den sonra çarşının başından türlü belâlar, âfetler, felâketler geçmiş; çeşitli yangınlar ve depremler gibi... Bedestenlere ilkin kamu yapısı toplanma yeri anlamında "Bazilika" adı da vermişler. Nitekim yabancı gezgin yazarlar eski, yeni *Bazilikalar* diye ayırır-lar. Çeşitli yangın ve depremlerin yalnız tarihle-rini saymak bile insana ürperti getirir. İlk yangın 1546 dadır. Taşbedestenler dışındaki tüm ahşap yapılar kül olur. Ardından sırasıyla dokuz kez ölür, dirilir (1589 - 1618 - 1652 - 1660 - 1695 - 1701 - 1750 - 1791 - 1826) Yahut genel veya bölümsel zararlara uğrar... sa da yine ahşap yapı geleneği sürer, gider. Depremlerdense 1766 ve 1894deki iki geniş yıkıntıdan nasibini alır. Bunca yangın ve yokolmaya karşın ahşapta direnilmesini, nasıl açıklamalı? Bu İslam halkının geçici dünya malından çok öteki dünya'nın nimetlerine umut ve belbağlanmasındandır diyebiliriz. II. Abdül-hamid döneminde ise çarşı adeta yeniden ve hiçbir şey esirgenmeden ortaya çıkarıldı.

Dua Pazarı, Bat (Bit) Pazarı, Yorgancılar, Koltukçular kapıları ötekilere eklenerek açılırlar. Bayazıt Kapısının üstüne Sultan'ın tuğrası kona-rak altına: "Elkâsib-i Habibullah" (Tanrı ticaret yapanı sever) Kur'an satırı yazdırıldı. Şimdiyse kir, pas içindedir, okunmaz, tıpkı içi gibi...

Cumhuriyet'de atlatıldığı iki önemli yangının, onarımları yıllarca sürmüştür. (1934 ve 1954). Ya şimdiki durumu ?...

Mimarlığa İlişkin Yanlar :

Topu topu 61 sokaktan oluşan çarşısı Üç Ana Bölümde incelesek, kabataslak anlatımını kolay-laştırır : a — İç Bedesten, b — Sandal Bedesteni, c — Öteki bölümler biçimiyle diyebiliriz. a — Ce-vahir Bedesteni de denilen bu yapı, üstü üç sırada onbeş kubbeli olarak taştan yapılmıştır, kârgirdir. (1336 *metrekare*) alanı kaplar, b — San-dal Bedesteni üstü 20 kubbelidir. Yapı tekniği,

denberi Belediye'nin malıdır. c — Öteki Bölüm-ler : Çarşı-yu Kebir'in iki Bedesteni dışında kalan bölümlerindeki genel yapı özellikleri şöyle dev-şirilebilir : Mimari yerleşimi başıboş, gönlünce özgür. Batı'nın beklenen pilân, proje kaygıların-dan uzak. Sanki on adım ilerisi görünmeyen bir sokaklar âlemi... Tam bir lâbirent topağının sağa sola sapmaları... ile hepsi bir arada bulmaca yumağına dönüşmüşler. Kapalı Çarşının sürpriz sokaklarının üstünü gelişigüzel tonozlar kaplar. Loş, karanlık aydınlık kavşaklar birbirine ulanır. İşte bu sokaklar dünyası, belki de Doğu'nun bir kopyası... yani belirsiz sisli, buğulu, büyüdü şark romantizmini oluştururlar. Yangınlar, depremler-den arta kala, kala karmaşık örgülenen bir doğu-İslam pazarı örneği...

Doğu'nun Görkemi Kamu'da Yansır :

Sanki Doğu'da özellikle devlet görkeminin toplumsal, kamusal yapılarda toplanması yazısız bir gelenek ödevi sayılmış. Yani o taş yapıların büyüklüğü ve genişliği devlet ve halkını simgeler. Kışla, kervansaray, cami, medrese, bedesten, saray, han, hamam gibi kamusal yapıları, Batı'nın tiyatro, opera, müze ve san'at galerilerine benzetilebilirler. Hele ki Osmanlı ve Osmanlılık niteliği sanki bu yapılarda öbeklenegelmişler. Çarşı'nın yapıları genellikle tek katlıdır. Sütünlar-da taş, kemerler ile tonozlarda tuğla ve duvarlarda karma malzeme kullanılmış. Aydınla-tılması yalnızca gün ışığına bağlanmıştır. Bundan böyle de ortamındaki toplumun sade gündüzle sınırlı yaşam gölgesi düşer buraya... Havalandır-ması da doğal bir havaakımı yelpazesidir.

Ama gel gör ki günümüzün binlerce ampulu, yaz aylarında oradaki havayı bir hamam ıslığıne çevirirler. Yerli has kokularına, ekşi yoz ter kokuları karışır. 45 kadar işhân çarşının içi ile bitişiğinde yeralır. Hiç biri ilk haliyle korun-mazlar. Eskiden şimdiki satıcı dükkânları birer dolaptan ibaretmiş. Esnaf önlerindeki peykeye mallarını sererler... Alıcılar beğendiklerini elleriy-le seçerlermiş. Ayrıca raflara tonozlara boydan-boya asılan rengârenk mallar gözleri kamaştırır-mış. Burada İran, Hint, ipeklilerinden Bursa kadifelerine, Çin küplerinden Bohemya, Venedik camlarına değin ne aranırsa bulunabilirmiş... Çagın gözde bir dünya devletinin ulu pazarında... Açık peykelerinde müşterisiyle kahve, nargile içen sakin, mutlu insanlar görüntülenirmiş... Ne hoş masal, nice renkli hayalse?!.. O sadelik ve doğruluk içinde... İçten biçimalmış mertlik nezaketile... Adsız, şansız levhasız dükkânla-rında...

Feraceli Hanımlar Doladır :

Hele biz bugünün cehennemi gürültüsünden gerilere dönersek: Bazı gizli fısıltıları, yerleri süpüren ferace eteklerinin hisirtisini hemen duyar gibi oluruz. Yüzleri yarı örtük, utangaç veya şuh kadınlar. Tümüyle ar-namüs sınırlarında kalan meraklı, arzulu gözler. Saygılı bir dizginle gemlenmiş. Konuşunca pespembe kızaran yanaklar. Artık pek çok ötelere kalmış, Hani o günlerin kılık ve davranışlarıyla düzenlenecek reyollar hem bize, hem de turistlere unutulmaz anılar yaşatmaz mı? Turist kapalı çarşı da acaba kendinde olmayanı, hayalinde tasarladığını aramıyor mu?

Oysa bilinçsiz, soysuz reklâm furıyası, curcunaya varan satıcı nârâsı bize batıdan taklit gelen soysuz garipliklerdendir. Reklâm, etiket, vitrin züppeliği adeta yarış halinde gözlerle kendilerini alıştırmışlar. Ne var ki Batıda insan yaratıcılığı ticarete yansıtılarak ekonomiyi verimli kılmış. Hatta tutsak pazarlarının temsili sergilenmesi bile fantazi görmek isteyen veryüzü turistlerini çekmez mi? Eskiden bazı cadde ve sokaklar belli san'at kollarına ayrılmış. Şimdiyse hepsi birbirilerine girmişler, türlü şaptaki levhalarıyla... Levhasız dükkânlar, İslamın övünçsüz, gösterişsiz alçakgönüllülüğünden kaynaklanmışlar. Ya şimdiki? Nüfus patlaması neyse. Ya sınırsız reklâm çılgınlığı, tabelâ tutkunluğu, curcuna bağırışına bir çare bulunamaz mı? Yani bir hizaya ve düzene konulamaz mı? Hayır, nerede o kişi?

Hele çerçevesiz özgür insan, sürekli kendi yetersizliğinden kurtulmak istedikçe her yönde anarşiyi geliştiriyor. Hatta çarşı, pazarda bile...

Ekonomik Göstergeler Panosu:

Kapalı Kutumuz. Eski bir tablo gibi korunmaya değer... ken tutup içini-dışını kâr, kazanç, tutkusuyla yanan, açgözlü, hoyrat ellere dilediğince bırakıvermişiz. Oysa eskiliğini koruyarak da ticaret, alışveriş yapılabilirdi. Daha ilginç, zevkli yanlarıyla. VIII. Henry'nin "Londra Kulesi" ndeki yeraltı mahzen depoları, Venedik'in köhne gondolları bile nasıl altın, döviz akıtıyorlar? Bir yerlere turist çekilmek isteniyorsa, oralarda ya ilginç dekor özelliği veya satılabilecek bir şeyler bulunması gerek. Sade bakır, tunç, türlü metalik, mermer, ağaç, kumaş ve benzeri malzmeden el, göz emeklerini sergilemek yetmiyor. Örneğin önce günün her saatinde bir insan selinin aktığı çarşı, işkollarına göre kümelenmiş idi. Üstelik güçlü loncaların fiat, töre sistemi de denetim altındadır. Bütünöyle

işlerler. Nitekim şirin Evliya Çelebi'miz ünlü Seyahatname'sinde boylu boyunca çarşığı ve saat gibi işlerliğini anlatır, öztadıyla ağzından bal akıtarak... Bedestenleri, esnafı, tacirleri en ufak ayrıntılarıyla sayar, döker... Osmanlının iç ekonomisindeki kapalı pazar, iç üretim ve tüketim verilerini vurgular. Yani kendi yağıyla kavulma sistemini "kendi yapar, kendi satar, kendi tüketir" le özetlenebilir.

Böylece Çukurova'nın pamuğu, Ankara'nın yünü-tiftiği, Bursa'nın ipeği, içpazar'da kalırdı. Vakti ki makineli dış pazar ham maddeye el koydu. Ucuzca kapatarak piyasadan çekti götürdü. Şikirtili eltezgâhları, gıcirtılı çikrikler dururdu. Çikrikler durunca da devlet dışborçlara dadandı, ilkin Kırım Savaşı sırasında... Ve ardi arkası kesilmedi bu zehirli cicimamanın...

Biz yine dönelim, cihaz sandığı kokan çarşımızın sokaklarına. Bedestenler dışındaki meslek ve san'at kollarının sayısı 50'yi aşmaktadır. Sahafılar Çarşısı ise sonradan şimdiki başıboş özgürlüğüne kavuşmuş. Yüzlerce dükkândan oluşan bu koloni ve düzensiz düzen çağlarca dev bir arı kovanesi anımsatmaktadır. Gerek çarpık trafiği, gerekse karmaşık ses uğultusuyla...

Taht şehri İstanbul'dan kalabilen şimdiki esnafın dökümü şöyledir: İçerde çeşitli baharat, naftalin kokuları arasında 20 binden fazla insan bulunmaktadır. Dükkânlarının toplamı 3.000'i aşar. İşkolları gözetilmeksizin, bölgesiz esnaf gurubu onbeşe kadar iner. Önceleri üç anakara parçasının başlıca alış-veriş merkezi iken... Hâlâ genel ekonomik grafik çizgisi ile zamanının refah, ve zenginlik derecelerini yansıtmaktadır. Beşbuçuk yüzyıla yakın geçen ömründe canlı bir roman ve serüven yaşamını sürdürerek...

Çöküntü Belirtileri mi?

Son çağ savaşları, Batının sanayi malları, modanın bulacağı sözgeçerliliği, çarşının beyaz çarşafı üstüne birer yağ lekesince yayılvırmışlar. Eriyen bir İmparatorluğun ciliz düşen antika pazarını asalak yozluklar, açgözlülükler sarar. Zengin bir taht kentinden arta kalan yoksulluk ve düşkünlükler ta kaldırımlarında sergilenirler. Binbir gece masallarına sahne olan labirent tünelleri kıvrılır, kabuklarına çekilirler. Hani tarihi boyunca içine hırsızlık, soygunculuk girmemiş, pek bir haksızlığa bile rastlanmamış.. Kapalı demir kutu içinde bir altın çekmece varmış ya. O dünkü düşlerde kalmış. Elbette bu mürekkepli satırlar da yarınlara bizden sonra da ulaşacaktır. Herde yine kapalı çarşığı yazacak olanlar şöyle bir belge yayınlayabilirler, 1975

resmi kayıtlarına göre : XX. Yüzyılın son çeyreğinde kentin bu çarşısındaşınız. 596 tane kuyumcu ve ilgili esnafı varmış. Ayda 7 ton yılda ortalama 90 ton altın işlerlermiş. Yıllık ciroları toplamı 15 Milyar tutarmış. Esnafın ödediği toplam vergi tutarı : "13.5 Milyon T.L." imiş. Madalyalar yakışmaz mı? Çarşının çok fiatlı, kaygan düşünceli, üç kâğıtçı bazı esnafının oluşumuna, eski törelerin yıkılışına, azınlık Rum, Yahudi ve Ermenilerinin öncülük ettiğinden şüphe yok. Yazık güzel anılar gerilerde kalmış. Günümüz çarşısının güvenliği ve esenliği de tam karşılanamamış.

Dişardan karanlıklar basınca, demir kapılar kapanır üstüne... Kubbelerin altında gecenin

sessiz seyrını başlar. Eşyaların sesleri, gıcırtilar, hışırtılar, tıkırtılar duvarlarda yankılanırlar. İşte o zaman çözülür romanı, öyküleri, masalları kapalı kutunun... Hiçbir zaman yazılamayacak olanlar öylesine.. tıpkı bir zaman ırmağı, düş salıncığı gibi...

Hasta da olsa, alaca gecenin, geleneksel iniltili saltanatı başlar geçmişin derinliklerinden.. Yarınlara yinelenerek gider, sahiplerinden sonra da.. Kalan, kubbe ile sesleri gibi...

KAYNAKLAR :

- Kapalı Çarşının Romanı: Çelik Güleriyüz : 1979.
- Bu değerli eserinden dolayı yazarını kutlunuz :

Göktürk

Satranç Ustaları ve Savaş Stratejisi :

İkisi de bir birlerinden çekiniyorlar

		SOVYETLER	AMERİKA	
Nükleer denizaltı (füze fırlatan)		71 Adet 562.000 Ton	41 Adet 270.000 Ton	
Dizel denizaltısı (füze fırlatan)		19 Adet 34.700 Ton	—	
Nükleer saldırı denizaltıları		87 Adet 385.000 Ton	79 Adet 320.002 Ton	
Nükleer ve klasik uçak gemileri		—	4 Adet Nükleer 319.500 Ton	8 Adet Klasik 244.300 Ton
Güdümlü kruvazörler		2 Adet 29.000 Ton	—	
Helikopterli kruvazörler		2 Adet 72.000 Ton	—	
Nükleer kruvazörler (füze fırlatan)		—	8 Adet 75.800 Ton	
Füze fırlatan kruvazörler		25 Adet 183.000 Ton	23 Adet 188.200 Ton	
Füze fırlatan Destroyerler		61 Adet 262.000 Ton	36 Adet 151.400 Ton	86 Adet Büyük 192.024 Ton
Dev nakliyat gemileri		26 Adet 104.100 Ton	29 Adet 480.680 Ton	

Amiral Gorchkov yönetimindeki Sovyet donanmasının göz bebeklerini Kiev, Minsk ve Harkov oluştururken batılı uzmanlar, bu karmaşık ve üstün donanma tekniğinin sırrını ancak satranç ustalarının çözebileceğini öne sürüyorlar.